

УДК 336.94 (043.3)
ББК 65.58

Мацьків В.В.

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ

Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України,
кафедра фінансів,
76000, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57,
тел.: 0342596176, факс: 0342231574,
e-mail: Gy40k@mail.ru

Анотація. Досліджено податкову складову регулювання зовнішньоекономічних відносин. Охарактеризовано сучасні підходи до формування внутрішньонаціональної податкової політики. Визначено вплив інструментів податкового регулювання на процес зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання.

Ключові слова: податкове регулювання, ПДВ, податкова система, стимулювання експорту, зовнішньоекономічні відносини.

Annotation. The component of the tax regulation of foreign economic relations is researched. Modern approaches to forming of domestic national tax policy is characterized. The influence of the instruments of tax regulation on the process of foreign economic activity of subjects of manage is determined.

Key words: tax regulation, VAT, tax system, export promotion, external economic relations.

Вступ. Сучасний стан інтеграції національних економічних систем вимагає постійного пошуку механізмів регулювання зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання для забезпечення їх конкурентоспроможності на зовнішньому ринку. Однією зі складових такого регулювання є податкове регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Податкове регулювання у вузькому розумінні – це сукупність податкових форм, методів та інструментів, за допомогою яких регламентується діяльність суб'єктів у сфері зовнішньоекономічних відносин. У широкому розумінні – це система заходів регуляторного, нормативного, законодавчого характерів, яка може адаптуватися до зміни соціально-економічної ситуації в країні та міжнародної кон'юнктури, постійно вдосконалюватися й контролювати досягнення основних цілей податкового регулювання ЗЕД.

Світова фінансова криза показала неефективність заходів держави в забезпеченні ефективного ведення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання. Різка падіння світової економічної активності значно скоротило обсяги міжнародної торгівлі. Надмірна експортна зорієнтованість в умовах падіння світових цін на сировину та згортання світового попиту призвела до різкого скорочення обсягів вітчизняної промисловості.

У цьому контексті постає питання проведення виваженої податкової політики, спрямованої на збільшення та покращення зовнішньоторговельного обороту країни, залучення іноземного капіталу в національну економіку, забезпечення виконання державою своїх безпосередніх функцій без збільшення навантажень на національну господарську систему.

Якщо говорити про стан дослідження зазначеної проблематики, то питання податкового регулювання ЗЕД і його окремих складових знайшли відображення в численних працях вітчизняних і зарубіжних економістів, а саме: О. Білоруса, В. Васюренко, В. Гейла, Р. Доула, Г. Дурицької, Л. Колінець, Ф. Котлера, А. Кредісова, С. Кузьменко,

М. Макаренко, К. Маккенона, Ю. Макогона, С. Мочерного, С. Опаріна, Л. Піддубної, А. Сищука, В. Сіденко, А. Філіпенка, А. Чандлера, Д. Штефанича, С. Юрія та інших. Проте більшість цих робіт присвячені висвітленню переважно узагальнених положень ведення зовнішньоекономічної діяльності чи окремих його складових або в розрізі окремих регіонів, галузей чи підприємств. Відсутня стратегія розвитку ефективної системи заходів стимулювання ЗЕД і не досліджені проблеми впливу інструментів податкового регулювання ЗЕД на суб'єктів господарювання.

Постановка завдання. Мета статті полягає у вивченні сучасних тенденцій зовнішньоекономічної діяльності підприємств, визначенні впливу податкового регулювання на діяльність суб'єктів ЗЕД.

Результати. Одним із провідних чинників розвитку економіки будь-якої країни в умовах посилення глобалізаційних процесів є здійснення її суб'єктами господарювання ефективної зовнішньоекономічної діяльності [2]. Для нашої держави як для країни, у якій економічна система продовжує своє формування і яка прагне бути залучена до глобального господарського механізму, дуже важливо не опинитися на периферії консолідаційних процесів, щоб не стати споживачем низькоякісних товарів і застарілих технологій. Тому очевидним є те, що необхідно провести детальний аналіз напрацювань теоретичного й практичного характеру при розробці ефективної системи регулювання ЗЕД. На жаль, саме зовнішньоторговельна сфера стала каналом поширення негативного впливу світової фінансово-економічної кризи на економіку України. Зважаючи на надмірно експортну зорієнтованість, що в умовах падіння світових цін на сировину та згортання світового попиту призвело до різкого скорочення обсягів виробництва вітчизняної промисловості, криза торкнулася майже всіх галузей господарства.

Такий стан речей спричинив те, що домінуючими тенденціями в зовнішній торгівлі України за підсумками 2009 р. стали:

1) значне падіння обсягів зовнішньоторговельного обороту (обсяги експорту й імпорту у 2009 р. скоротилися на 40,7 і 46,9% порівняно з 2008 р.) (рис. 1);

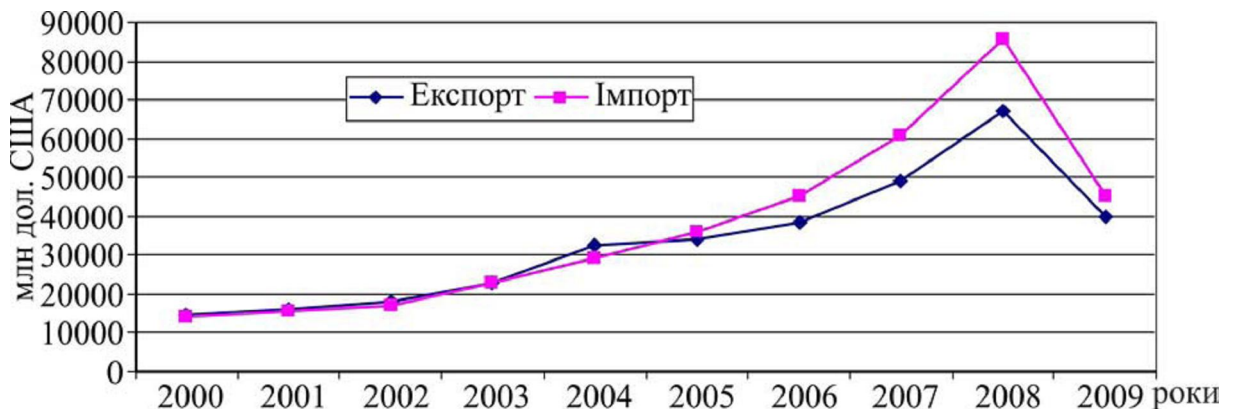

Рис. 1. Динаміка експорту й імпорту товарів в Україні

Сприятлива цінова кон'юнктура на світовому ринку пояснює позитивні показники торгівлі в першому півріччі 2008 р. Також не малу роль відіграло кредитування торгівлі. Утім уже з другого півріччя 2008 р. у зовнішній торгівлі розпочалися негативні процеси, які повною мірою проявили себе вже з початку 2009 р. У першу чергу, збільшення показника приросту імпорту у вартісному відношенні, зокрема, значно швидшими темпами, ніж для експорту. Таке явище посилює конкурентні позиції імпортерів на внутрішньому ринку та призводить до погіршення торговельного сальдо платіжного балансу;

2) скорочення обсягів зовнішньої торгівлі з усіма торговельними партнерами України;

Таблиця 1

Географічна структура зовнішньої торгівлі України товарами за 2009 р.

	Експорт		Імпорт		Сальдо
	тис. дол. США	у % до 2008 р.	тис. дол. США	у % до 2008 р.	
Усього	39 702 883,3	59,3	45 435 559,2	53,1	-5 732 675,9
Країни СНД	13 473 894,8	58,2	19 692 666,1	59,0	-6 218 771,3
Європа	10 269 594,2	52,0	16 233 790,4	53,3	-5 964 196,2
Азія	12 131 818,3	76,4	6 540 951,6	42,2	5 590 866,7
Африка	2 628 600,7	67,4	617 592,6	39,6	2 011 008,1
Америка	1 124 437,0	27,1	2 197 967,1	52,5	-1 073 530,1
Австралія і Океанія	21607,2	33,8	149 420,8	34,6	-127 813,5

Скорочення зазнали всі без винятку напрями експорту вітчизняної продукції. Особливо в США та у країнах Америки, де й почався загальний економічний спад. За 2009 рік за цим напрямом було експортовано товарів і послуг на суму 1 124 млн. дол. США, що складає лише 27,1% від показника 2008 року. Майже вдвічі скоротився обсяг експортно-імпортних операцій з країнами СНД і Європи. Така негативна динаміка свідчить про низьку конкурентоспроможність українських товарів на світових ринках;

3) збільшення від'ємного сальдо зовнішньоторговельного обороту. За підсумками 2009 року, перевищення імпорту над експортом становило 5 732 млн. дол. США;

4) скорочення експорту за всіма видами промисловості. Спад експортної активності за підсумками 2009 р. торкнувся практично всіх галузей національної промисловості. Деяку позитивну динаміку показувала лише харчова промисловість.

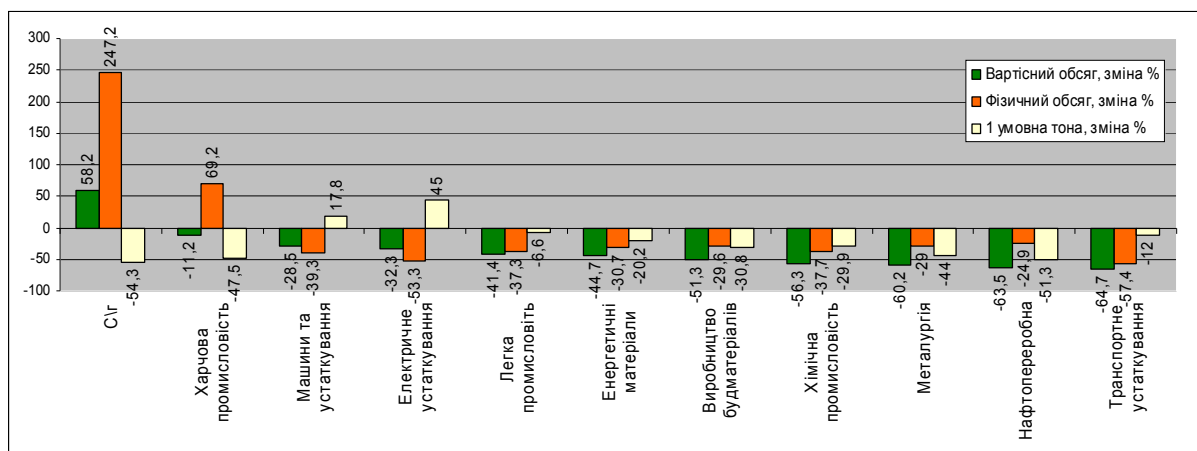

Рис. 2. Динаміка експорту товарів за видами промисловості України за підсумками 2009 р. щодо аналогічного періоду 2008 р.

Негативний ефект від'ємної динаміки 2009 р. посилюється тим, що одночасно відбуваються спад у вартісному вимірі (у I півріччі 2008 р. при спаді фактичних експортних поставок зберігався вартісний приріст експорту), падіння у фізичних обсягах і суттєве зниження цін.

Фактичні поставки сільськогосподарських товарів зросли в 3,5 раза, а вартісні обсяги експорту зросли майже на 60%, при цьому розрив у прирості зумовлено значним спадом ціни (1 умов. тонна стала дешевшою на 54,3%);

5) значне зменшення імпортних поставок. Поряд з різким спадом експортної динаміки, товарні поставки імпорту за підсумками 2009 р. зменшилися на 42%.

Виходячи із цього, важливу роль у фінансовому регулюванні ЗЕД можуть відігравати важелі податкового регулювання. На нинішньому етапі розвитку ринкових відносин податки не можуть виконувати тільки фіскальну функцію, яку вони виконують тепер, адже це дієвий фактор стимулювання підприємницької діяльності. Саме податки повинні стати ефективним регулятором соціально справедливого перерозподілу доходів. Визначення основних напрямів реформування податкової політики та формування затрат на виробництво продукції і послуг слід базувати на захисті інтересів вітчизняного виробника.

Зі вступом України до СОТ роль податків як регулятора економіки зростає. Держава, маніпулюючи механізмом нарахування та сплати податків, податковими ставками й пільгами, може стимулювати або обмежувати розвиток окремих галузей чи сфер економіки.

Одним із значимих інструментів податкового регулювання ЗЕД є податок на додану вартість (ПДВ) і його величина. Аналіз відношення ПДВ до обсягів доходу від реалізації товарів, робіт, послуг і відношення цього податку до сумарного обсягу виробничих запасів, готової продукції та товарів виявив множинні зв'язки між податковим навантаженням і зовнішньоекономічною діяльністю суб'єкта господарювання.

Дослідження В.О. Васюренка показали чималу корелятивну залежність між рядами даних, які утворюються значеннями податку на додану вартість, та обсягами отриманого доходу. Підприємства, у яких така залежність незначна, мають труднощі з відшкодуванням ПДВ [1, с.38].

Саме проблеми з відшкодуванням цього податку створюють для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності певні труднощі, а це, у свою чергу, ускладнює вибір стратегій дій.

Отож можна стверджувати, що податок на додану вартість загалом негативно впливає на розвиток зовнішньоекономічної діяльності. Проте, зважаючи на значний регулюючий вплив цього податку, його доцільно використовувати як дієвий важіль стимулювання, у першу чергу, інвестиційної діяльності, імпорту для забезпечення виробництва експортної продукції та імпорту, що має соціальне спрямування.

Л.Б. Колінець у своїх дослідженнях пропонує використовувати розмір ставки ПДВ для стимулювання імпорту стратегічних товарів залежно від рівня насиченості внутрішнього ринку даним товаром (рис. 3) [9, с.534]. Якщо товар, який можна віднести до групи стратегічного імпорту, з'являється на ринку, то пропонується для нього встановлювати ставку ПДВ на рівні 5% або взагалі оподатковувати за нульовою ставкою. У міру зростання насиченості зростатиме й ставка ПДВ.

Проте, урахувавши вітчизняні реалії економіки України, ці пропозиції буде важко використовувати в практичній діяльності і їх потрібно піддавати модифікації. Реалізація викладених положень вимагає розробки заходів, які стосуються концептуального, нормативно-правового й оперативного забезпечення.

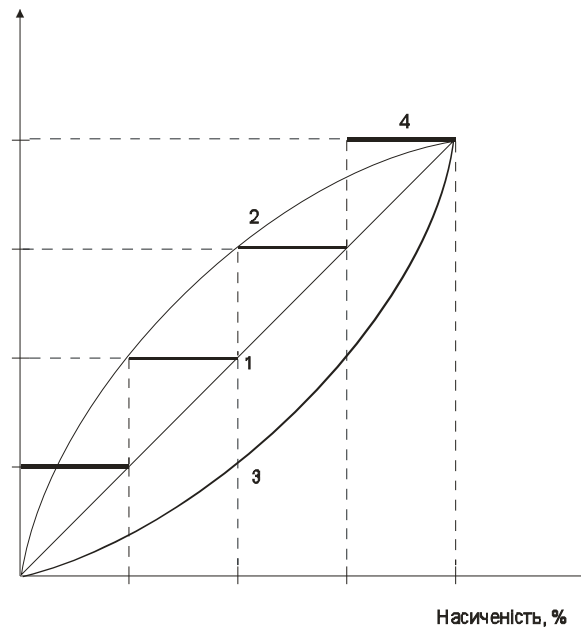

Рис. 3. Можливі варіанти залежності ставки ПДВ від насиченості вітчизняного ринку товарами стратегічного імпорту

Поряд з ПДВ у податковому регулюванні зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання важливе значення має акцизний збір. Як правило, ставки, за якими стягується акцизний збір для імпортованих товарів, є вищими, ніж для аналогічних вітчизняних. Починаючи з 1999 р., перелік підакцизних товарів мав тенденцію до скорочення. Спочатку було визначено 36 груп підакцизних товарів (близько 100 позицій), потім цей перелік було скорочено спершу до 15 груп (55 конкретних позицій), а потім до шести. Скорочення кількості підакцизних товарів є сприятливим фактором. Це знижує податковий тиск на виробників та імпортерів і створює передумови для здійснення податкової реформи. На жаль, новий Податковий кодекс не вніс кардинальних змін в оподаткування суб'єктів, що здійснюють ЗЕД.

Як свідчить світовий досвід, значущим елементом податкового регулювання ЗЕД є і податкові пільги:

- повернення сум мита й податків, сплачених при імпорті сировини, комплектуючих виробів і готових товарів, необхідних для виробництва експортної продукції;
- звільнення постачальників експортних товарів і послуг на визначений період від сплати податків на частину поточної виручки від експортних операцій;
- відтермінування сплати певних податків;
- надання пільгових умов щодо амортизаційних відрахувань;
- переведення коштів, що надходять від експортних операцій, на рахунки, які не оподатковуються;
- повне або часткове звільнення від сплати податку на прибуток на визначений термін підприємств з іноземними інвестиціями;
- створення резерву розвитку зарубіжних ринків для експортної продукції;
- створення фонду для погашення витрат від інвестування за кордоном.

У міжнародній практиці для стимулювання експортної діяльності застосовують метод фінансових пільг. Цей метод базується на поверненні митних податків, сплачених при імпортуванні сировини для потреб експортного виробництва та звільненні від непрямих податків на дефіцитні в певній країні матеріали.

Накопичений міжнародний досвід податкового регулювання ЗЕД підприємств може бути корисним і для нашої країни. Його можливо використовувати при вдоскона-

ленні систем регулювання та фінансування експорту України в ході подальших ринкових перетворень в економіці.

Тому в процесі вдосконалення діючої податкової системи України в напрямку посилення її стимулюючого впливу на національних суб'єктів ЗЕД доцільно вивчити й апробувати такі альтернативні форми їх податкового заохочення, як:

- розробка комплексу заходів щодо зниження непрямого оподаткування експорту послуг і приведення механізму регулювання відповідно до міжнародних вимог;
- скасування ПДВ на вироби, що виготовляються за ліцензіями як для зовнішнього, так і для внутрішнього ринку. Це дозволить ліцензійній продукції стати більш конкурентоспроможною (у порівнянні з витратами виробництва українське підприємство-ліцензіат має додаткові витрати щодо сплати ПДВ і мита на імпортовані комплектуючі);
- скорочення розмірів державного мита при розгляді в господарських судах позовів, пов'язаних з виробництвом і наступним експортом товарів і послуг.

Висновки. Функціонування суб'єктів господарської діяльності здійснюється в умовах постійної конкурентної боротьби за ринки збуту. При цьому умови їх діяльності значною мірою визначаються податковими аспектами, тобто чинниками податкового впливу на їх діяльність.

Вивчення основних тенденцій застосування податку як регулятивного механізму підтверджує доцільність і необхідність поступової зміни акцентів від суто фіскальної функції оподаткування до регулюючої.

Узагальнення змісту впливу окремих елементів податкового регулювання ЗЕД показало, що його інструменти, зокрема податок на додану вартість, загалом мають негативний вплив на розвиток зовнішньоекономічної діяльності підприємств, але можуть виступати як дієвий засіб стимулювання цих відносин.

Оптимальне оподаткування зовнішньоекономічних операцій повинно давати змогу покривати існуючі фінансові потреби держави з мінімальними втратами народногосподарської ефективності. Воно має забезпечувати фінансову стабільність і передумови розвитку й країни в цілому, й окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності.

У зв'язку із цим, податкове регулювання потребує особливого контролю з боку держави. Необхідно здійснювати постійний моніторинг з метою виявлення впливу податкових важелів на розвиток зовнішньоекономічної діяльності.

1. Васюренко В. О. Аналіз впливу фінансового регулювання на сталість зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання / В. О. Васюренко // Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. – Х. 2009. – Вип. 2 (7). – С. 37–42.
2. Державне регулювання розвитку ЗЕД в умовах міжнародних інтеграційних процесів : зб. наук. пр. Донец. держ. ун-ту упр. Серія “Держ. упр.” Т. 6. – Вип. 52 / ред. С. Ф. Поважний. – Донецьк, 2005. – 296 с.
3. Дідківський М. І. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навчальний посібник / М. І. Дідківський. – К. : Знання, 2006. – 463 с.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
5. Жук М. Територіальні чинники інтенсифікації зовнішньоекономічної діяльності / М. Жук // Економіка України. – 2002. – № 10. – С. 79–84.
6. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” від 16.04.1991 № 960-ХІІ (960-12) зі змінами та доповненнями.
7. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств : навчальний посібник / [Ю. Г. Козак, Н. С. Логвінова, І. Ю. Сіваченко та ін.]. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 791 с.
8. Кіян О. В. Методи нетарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні / О. В. Кіян // Митна справа. – 2007. – № 2. – С. 13–16.
9. Колінець Л. Б. Вдосконалення системи стимулювання імпортової діяльності України / Л. Б. Колінець // Економіка: проблеми теорії та практики : зб. наук. праць. Вип. 202 : у 4 т. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. – Т. 3. – С. 532–538.

10. Рябенко Л. І. Контролінг зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / Л. І. Рябенко, М. М. Шиков, І. С. Зайцев. – Алчевськ : Донбас. держ. техн. ун-т, 2009. – 207 с.
11. Курищук В. В. Банківське кредитування експортної діяльності підприємств в Україні / В. В. Курищук // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 1. – С. 64–69.
12. Луцька Н. І. Розвиток регіональних тенденцій зовнішньоекономічної діяльності України / Н. І. Луцька // Економіка та держава. – 2008. – № 1. – С. 32–33.
13. Георгіаді Н. Г. Основи зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / Н. Г. Георгіаді, Х. С. Передало, С. В. Князь. – 2-ге вид. – Л. : Нац. ун-т Львів. політехніка, 2009. – 236 с.
14. Передрій О. С. Міжнародні економічні відносини : навч. посіб. / О. С. Передрій. – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 274 с.
15. Арутюнян С. С. Фінансовий механізм зовнішньоекономічної діяльності : навч. посіб. / С. С. Арутюнян. – О. : Вид-во ОРІДУ НАДУ, 2006. – 166 с.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника;

Криховецька З.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Прикарпатського національного університету ім. В.Стефаника.